

Дискурсивна діяльність мовної особистості студентів-іноземців у професійних ситуаціях спілкування

Галина Деркач,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет радіоелектроніки

Сучасна система закладів вищої освіти, значна кількість теоретичних і практичних досліджень, що здійснюються у різних галузях знань, академічна мобільність та міжнародне співробітництво сприяють розширенню наукових контактів і збільшенню інтересу іноземців до отримання дипломів бакалавра та магістра в українських закладах вищої освіти. Сьогодення визначає провідну націленість освітнього процесу — формування єдиного європейського ринку висококваліфікованої праці. Цей факт вносить певні зміни до умов навчання майбутніх фахівців різного профілю, особливо фахівця, який здобуває освіту іншою мовою. Рівень володіння мовою майбутньої спеціальності безпосередньо впливає на якість і результати навчальної діяльності студентів-іноземців. В умовах глобалізації сучасної спільноти майбутній фахівець повинен володіти мовою як інструментом професійної міжкультурної комунікації, що забезпечить йому мобільність та конкуренцію на міжнародному ринку праці. Враховуючи цей факт, виникає потреба у цілеспрямованому навчанні професійної мови, яка включає вивчення стратегій комунікативної поведінки, типових ситуацій професійного характеру для різноманітних спеціальностей. Такий підхід у навчанні мови спеціальності поглиблює значення поняття дискурсивної

компетенції. Саме дискурсивна компетенція є частиною комунікативної компетенції та зазначає собою знання різних типів дискурсів і правил їх складання, вміння створювати і розуміти їх в різноманітних ситуаціях спілкування. Необхідність удосконалення системи навчання професійного мовлення іноземних студентів відповідно до сучасних вимог підготовки кваліфікованих спеціалістів визначає актуальність дослідження.

Професійне спілкування сьогодні розглядається як дискурсивне мовлення, що стало об'єктом наукових досліджень багатьох лінгвістів (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Л. Безугла, Є. Бенвеніст, Є. Бондаренко, П. Донець, О. Селіванова, О. Сиротіна та ін.). Останнім часом поняття текст пов'язують із поняттям дискурс, що трактується як мовлення, «занурене у життя» (Н. Арутюнова), «життя тексту в нашій свідомості» (К. Серажим). Отже, дискурс є одним з ключових термінів сучасної лінгвістики. Дискурс є об'єктом дослідження таких наук, як філософія, психологія, соціологія, літературознавство, лінгвістика. Цей факт пояснює величезну різноманітність трактувань дискурсу, які існують сьогодні. Термін «дискурс» є популярним, але мало визначеним [7, с. 111]. Навіть у мовознавстві термін дискурс використовується для позначення феноменів різного порядку.

Як зазначає Н. Фейрклаф, «дискурс — це щось, що не піддається безпосередньому спостереженню або аналізу, феномен вислизає і нечіткий». Аналізу цього феномена присвячено широке коло робіт як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів [7]. Незважаючи на велику різноманітність дефініцій дискурсу, дослідники виділяють та підкреслюють такі риси дискурсу, як жива мова, сукупність процесу та результату [5], наявність екстралінгвістичних факторів, дискурсивний контекст [6]. Одним із важливих теоретичних питань у сфері дискурсології є проблема виділення типів дискурсів. Відповідно до сфери комунікації виділяють такі типи дискурсів, як академічний, дипломатичний, політичний, рекламний тощо. За характером комунікації виділено такі типи дискурсу: до першого типу відносять спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, до другого — чоловічий, жіночий, дитячий, третій тип включає аргументативний, конфліктний, авторитарний тощо, в яких характер комунікації визначається певним типом організації. Головними фігурами будь-якого дискурсу є мовці — адресат та адресант, або дискурсивні особистості. Результатом любого дискурсу є його сприймання та розуміння. Дискурс не може існувати поза межами контексту, поза межами ситуації. Зміна параметру ситуації сприяє зміні дискурсу. Для створення конкретного дискурсу, адресат повинен по-перше з'ясувати ситуацію, визначити час, місце спілкування (врахувати екстралінгвістичні фактори), і тільки потім визначити стратегію спілкування. Зазначимо, що в процесі навчання професійної комунікації необхідно ознайомити майбутніх фахівців з типовими ситуаціями спілкування для реалізації того або іншого дискурсу в них. Особливістю професійно-орієнтованого дискурсу є його включення у контекст професійної діяльності, реалізація в діловому спілкуванні і представлення у наступних мовленнєвих діях: презентація матеріалу, письмовий або усний обмін інформацією, вираження особистої думки, обговорення, дискусія зі

специфічною лексикою та термінологією. Для кожного виду професійного дискурсу існують характерні стійкі сполучення, мовленнєві зразки, «дискурсивні формули». Завданням професійного дискурсу є рішення ділових запитань, обмін інформацією, фактами, даними з приводу яких комуніканти вступають в спілкування. Професійно-орієнтоване навчання іноземних студентів спрямовано на формування та розвиток когнітивно-комунікативної і дискурсивної компетенцій, необхідних для комунікації в усіх ситуаціях професійного спілкування. Навчання мови спеціальності враховує: накопичення спеціальної термінології (на основі володіння загальномовними лексико-граматичними компонентами); активне засвоєння граматичних (синтаксичних) особливостей, що характеризують офіційно-ділову мову та притаманні обраній спеціальності; навчання принципам структурування промови, як письмової, так і усної (аналіз, синтез, аргументація, дискусія). Слід зазначити, що під час опанування мови майбутньої спеціальності студенти-іноземці відпрацьовують тексти за фахом, які сприяють професійному спілкуванню та мають екстралінгвістичні особливості, використовуються в особливих ситуаціях і мають певний склад учасників спілкування — все це дозволяє класифікувати їх певним прагмафункціональним типом мовленнєвої діяльності, тобто дискурсом.

Специфіка реалізації дискурсивного підходу у навчанні іноземних студентів професійної мови представлена в даній роботі за допомогою навчального посібника В.А. Демченко, Г.О. Деркач «Науковий стиль для іноземних студентів економічних спеціальностей», апробація якого була здійснена на кафедрі мовної підготовки Харківського національного університету радіоелектроніки. Даний підхід у навчанні студентів-іноземців використовувався задля створення моделі навчання української мови ділового спілкування, яка дозволить майбутнім фахівцям бути компетентними в дискурсивному відношенні як в навчальних, так і

в реальних ситуаціях ділового спілкування. В подальшому, враховуючи наведене, має сенс суміжно з поняттям «мовленнева особистість», «комунікативна особистість» відокремлювати поняття «особистість дискурсивна». Дискурсивна особистість поєднує сукупність дискурсивних (мовних, мовленневих) знань, вмінь та навичок, які забезпечують успішну реалізацію вербально-регулятивних інтенцій в різноманітних типах діяльності. В процесі мовленневої діяльності у взаємодії з іншими співрозмовниками, з індивідуальною творчою активністю, пов'язаною з особистісною самореалізацією, проявляється два аспекти особистості — індивідуальний та соціальний. Тому, велика увага на заняттях приділяється проблемним ситуаціям ділового спілкування комунікантів. Водночас з обов'язковими вміннями, пов'язаними з навчанням мови професійного спілкування (лінгвістичною і соціолінгвістичною компетенцією), велика увага приділяється компетенції успішного використання мовних одиниць для досягнення мети не тільки в даній конкретній і одиничній ситуації, але і в системі даного типу діяльності та певній сфері досліду в цілому. Розглянемо наведене вище на прикладі навчального посібника. Навчальний посібник сприяє подальшій самостійній роботі студентів-іноземців, активізуючи їх розумову та творчу діяльність. До складу навчального посібника увійшли теми «Економіка та виробництво», «Фінанси і фінансова система», «Ціни та ціноутворення», «Управління економікою. Менеджмент», «Сучасний ринок», «Світовий ринок», «Світова валютна система». Зазначені теми включають тексти з предметною спрямованістю, що сприяють засвоєнню студентами необхідних знань з предмету, а також відповідної лексики. Інформативна складова теми включає також лексико-граматичні завдання, за допомогою яких студенти-іноземці читають, аналізують тексти за спеціальністю та складають промови за визначеною темою. Серед таких завдань - завдання знайти, запам'ятати нові слова та терміни за спе-

ціальністю, пояснити їх значення, утворити словосполучення з ними, підібрати до них синоніми або антоніми. Утворення, ще до прочитання тексту виправданих словосполучень, шляхом поєднання слів у різних комбінаціях (з правої та лівої колонки). Студенти навчаються за допомогою мовленневої здогадки пов'язувати слова у словосполучення. На даному етапі необхідно допускати варіативність можливостей. Припускаються певні недоліки і помилки, але така діяльність спонукає студентів-іноземців до розумової діяльності. Граматичні передтекстові завдання повторюють конструкції наукового стилю мовлення, характерні для даного типу дискурсу. Наприклад, засоби вираження відношення цілі в простих та складних реченнях. Розуміння та вірна інтерпретація інформації тексту за спеціальністю з'ясовується за допомогою післятекстових завдань. В них пропонується закінчити фрази у відповідності до тексту, визначити наявність та вірність наданої інформації з текстом, розташувати пропозиції в логічній послідовності відповідно до змісту тексту. Під час виконання завдань пропонується не звертатися, по можливості, до змісту тексту, і тільки після виконання порівняти свої відповіді. Такі завдання спрямовані на рецептивні вміння сприйняття тексту в цілому, а також вибіркової інформації в ньому. Після отримання студентами необхідної інформації та відпрацювання її мовленневого вираження починаються продуктивні (інтерактивні) завдання за темою. За зразком діалогу — на обрану тему студенти-іноземці створюють промову, обрав потрібну інформацію. При цьому вони використовують інтенції (відзначені та оговорені раніше в тексті), які виражають згоду або незгоду, сумнів, надію, готовність, хвилювання, доручення. Здійснюється пошук інформації в Інтернеті, в інших джерелах (журнали, газети). Після цього студенти самостійно створюють у групах діалоги та обирають діючих осіб. Таким чином створюється ділова гра, метою якої є створення мовленого ділового

дискурсу на обрану тему за спеціальністю. У процесі ділової гри студенти слухають промови один одного, виявляють помилки та сильні сторони. Студенти обирають різні ролі: директора, топ-менеджера, рядового співробітника, клієнта, покупця, партнерів по бізнесу, перекладача. Викладач також може обрати для себе роль, або спостерігати, контролювати та оцінювати кожний з ситуативних дискурсів. Адресат в такій взаємодії намагається зрозуміти адресоване йому повідомлення. В той же час готується до відправлення інформації, створює особистісну промову та виконує цілу низку ментальних операцій, які пов'язані з відправленням інформації одержувачу. Після цього даний тип дискурсу трансформується в інші письмові та усні різновиди дискурсивної ділової діяльності: складання аналітичного звіту (усний публічний виступ), письмовий аналіз ринка; інтерв'ю з представниками фірми (діалог), розробка маркетингового плану фірми, порівняння фірми з конкурентами (слабке та сильні сторони, можливості). Наступне завдання: розіграти сцену проведення опитування потенційних споживачів товару (услуги) з метою визначення необхідності в цьому товарі (услуги), презентація товару, підтвердження контракту, обговорення пунктів контракту, заповнення певних параграфів контракту з використанням відповідної лексики.

Зазначимо, що навчання, близьке до реальної комунікації, дозволяє студентам-іноземцям оволодіти вміннями моделювання ділового спілкування, актуалізувати як екстралінгвістичну складову спілкування (реальні ситуації та учасники спілкування, їх взаємодія),

так і лінгвістичну (мовленнєві вирази за темою спілкування, ситуації, жанри письмової та усної комунікації). Перспективи подальших досліджень полягають у відборі й мінімізації навчальних матеріалів, розробці системи завдань, спрямованих на формування дискурсивної компетенції іноземних студентів відповідно до необхідних комунікативних потреб в опануванні ділового спілкування.

Література

1. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. С. 11–14.
2. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ : монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 320 с.
3. Колшанский Г.В. Паралингвистика. Москва : Дом Книги, 2010. 96 с.
4. Малевич Л. Синергетичний підхід до викладання української мови в технічних ВНЗ // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філологічна. Львів, 2010. С. 268–273.
5. Морозова О. І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна, 2008. С. 41–45.
6. Карасик В. И. Языковые ключи. Волгоград : Парадигма, 2007. 520 с.
7. Шатурная Е. А. Профессионально-ориентированный дискурс как объект овладения в неязыковом вузе // Вестник Томск. гос. ун-та, 2009. С. 174–176.

30.10.2021

Відомості про автора:

Деркач Галина Олександрівна — кандидат психологічних наук, доцент, кафедра мовної підготовки, Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна, Харків, Україна; email: galina.derkach@nure.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1825-399X>; Google Scholar.